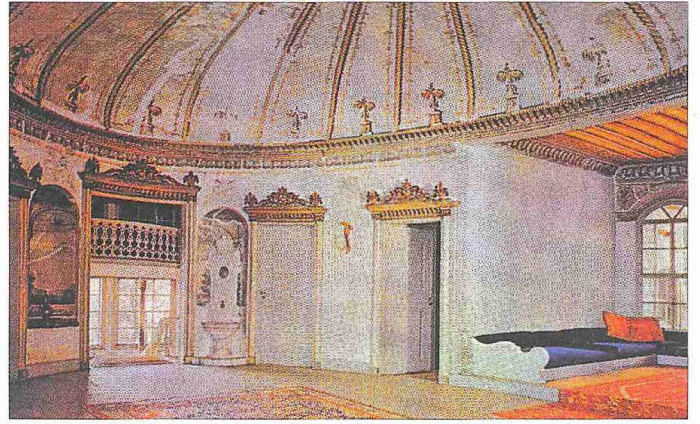

otağı çağırıştıran basık bir kubbe örter. Ahşap iskelet üzerine harçla sıvanarak bağdâdî tekniğinde inşa edilen kubbe dışarıdan kırık çatıyla örtülmüştür. Bu kubbede merkezdeki oval biçimli, oymalı ve edirnekârî boyalı göbekten eteklere doğru yayılan ışınal bir süsleme düzeni uygulanmıştır.

Yapının günümüzde cephelerin tam ortasında dört yönden girişi bulunmakla beraber özgün halinde kuzey yönünden bir giriş olmadığı anlaşılmaktadır. Doğu ve batı yönünde iki adet merdivenle üst kata ulaşılır. Üst katta kuzeydeki merdivenin hemen üstünde içeriden sofaya hâkim bir konumda açılmış, içinde müzik icra edilen mutriphâne yalısı daha da ilginç kılan mimari bir unsur olarak dikkati çeker. Oval sofa özellikle ona açılan mutriphâne ile ilişkilendirildiğinde bu mekânın gündelik hayatın köşelerindeki nişler içinde de mimari tasvirlerle yer verilmiştir. Nişlerin iki yanında edirnekârî üslûbunda boyanmış ufak boyutlu nişler bulunur. Yalıda tavan süslemeleri ve duvar resimleri dekorasyonun yapının inşa tarihinden daha geç bir dönemde, büyük ihtimalle empire üslûbunun hâkim olduğu II. Mahmud dönemine ait olduğunu düşündürür. Özellikle güneydoğu odasındaki Topkapı Sahilsarayı bu tarihlendirmeyi kesinleştirmeye kanıt oluşturur. Bu sarayın 1862 yangınından artakalan ve kuruluş tarihi olarak 1816 yılını veren kitabesi en azından bu resmin inşa tarihinden önceye gidemeyeceğini kanıtlar. Dolayısıyla yalıdaki diğer duvar resimleri de en erken 1816 yılına tarihlendirilebilir.

Yalı duvar resimleri, kalem işleri, tavan süslemeleri, tavan göbekleriyle yoğun ve gösterişli bir bezemeye sahiptir. Her odanın dekorasyonu farklılık gösterir. Alt kat tavanları kare veya çapraz biçimli ince çubuk taksimatlıdır. Üst katta köşelerdeki odaların tavan düzenlemeleri alt kata göre çok daha barok bir hareketlilik gösterir. Her odanın tavanı farklı şekilde süslenmiştir. Tavanlar kıvrımlı hatlarla bezenmiş, tavan göbeklerinde şemseler ve meyve sepetleri yer almıştır. Tavan göbekleri ve odaların nişlerini çevreleyen raflar özenli ve ince işlenmiş ahşap işçiliğinin güzel örneklerini sergiler.

Köşelerde yer alan odalarda yüküklerin hemen yanındaki çiçeklik veya şerbetlik diye anılan büyük nişlerin içi ve yine yüküklerle tavan arasında kalan duvarlarda yalının önemli bir özelliğini oluşturan kalem işi tekniğinde yapılmış resimler vardır. Bunlar genel olarak İstanbul'un Boğaz ve Haliç kıyılarına dizilen köşk, kasır ve sahil sarayları veya bu kıyılardaki tabiat manzaralarını konu alır. Özellikle üst kat odalarının nişlerinin içindeki resimler konuları ve içerikleriyle zengindir. Bunlardan güneybatı odasında, yıkılmadan önce Üsküdar'da Salacak kıyılarında yer alan Şerefâbâd Kasrı olduğu tahmin edilen resim ve güneydoğu odasında 1862'de tamamen ya-

Sâdullah Paşa Yalısı'nın üst katındaki merkezî kubbeli divanhâne

nan Sarayburnu'ndaki Topkapı Sahilsarayını gösteren resim günümüze ulaşmayan yapıları yansıtan birer belge değeri taşımasıyla da önemlidir. Odaların yanı sıra oval sofanın köşelerindeki nişler içinde de mimari tasvirlerle yer verilmiştir. Nişlerin iki yanında edirnekârî üslûbunda boyanmış ufak boyutlu nişler bulunur. Yalıda tavan süslemeleri ve duvar resimleri dekorasyonun yapının inşa tarihinden daha geç bir dönemde, büyük ihtimalle empire üslûbunun hâkim olduğu II. Mahmud dönemine ait olduğunu düşündürür. Özellikle güneydoğu odasındaki Topkapı Sahilsarayı bu tarihlendirmeyi kesinleştirmeye kanıt oluşturur. Bu sarayın 1862 yangınından artakalan ve kuruluş tarihi olarak 1816 yılını veren kitabesi en azından bu resmin inşa tarihinden önceye gidemeyeceğini kanıtlar. Dolayısıyla yalıdaki diğer duvar resimleri de en erken 1816 yılına tarihlendirilebilir.

Yalı çeşitli tarihlerde restorasyonlar geçirmiştir. Yapıya günümüzdeki görüntüsünü kazandıran kapsamlı bir restorasyon 1949-1951 yılları arasında mimar Turgut Cansever ve Cahide Tamer tarafından yapılmıştır. Bu restorasyon sırasında XIX. yüzyılda mimar A. Vallaury döneminde duvar kâğıdı ve yağlı boya ile kaplanan kalem işleri tekrar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca kuzeydoğu cephesi güney cephesine benzetilmiş ve merdiven sahanlığı oval bir çıkma ile biçimlendirilmiştir. 1977'de Taç Vakfı, Sedad Hakkı Eldem'in nezaretinde yalıda onarım çalışmaları yaptırmıştır. 1995-1997 yılları arasında mimar Feyza Cansever başkanlığında bir restorasyon daha geçiren yalı günümüzde Tek-Esin Vakfı tarafından korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Emel Esin, "An Eighteenth Century 'Yalı' Viewed in the Line of Development of Related Forms in Turcic Architecture", *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca (Venezia 26-29 Settembre 1963)*, Napoli 1965, s. 83-112; a.mlf., *Sa'dullah Paşa Yalısı-The Yalı (Sea-side*

Mansion) of Sa'dullah Paşa, İstanbul 1977; a.mlf., Sa'dullah Paşa Yalısı-The Yalı (Sea-side Mansion) of Sa'dullah Paşa (An Eighteenth Century House on the Bosphorus), İstanbul 1984; a.mlf., "Türk Mimari Geleneği Çerçevesinde Sa'dullah Paşa Yalısı", *TTOK Belleteni*, XXXIII/312 (1972), s. 12-25; a.mlf., "Sadullah Paşa Yalısının Bağlı Olduğu Gelenek", *Türkiyemiz*, sy. 16, İstanbul 1975, s. 2-7; a.mlf., "Sadullah Paşa Yalısı", a.e., sy. 17 (1975), s. 22-26; a.mlf., "Sadullah Paşa Yalısının Tarihçesi", a.e., sy. 19 (1976), s. 13-17; a.mlf., "Ferhunde Demler, Eski Aemler", *TDA*, sy. 14 (1981), s. 112-136; Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, Ankara 1977, s. 113-115; a.mlf., "Wall Paintings in Turkish Houses", *Fifth International Congress of Turkish Art* (ed. G. Fehér), Budapest 1978, s. 711-735; Sedad Hakkı Eldem, *Türk Evi-Osmanlı Dönemi*, İstanbul 1984, I, 218-223; a.mlf., *Boğaziçi Yalıları*, İstanbul 1994, II, 172-179; Orhan Erdenen, *Boğaziçi Sahilhaneleri*, İstanbul 1993, II, 288-295; Doğan Kuban, *Kaybolan Kent Hayatları: Ahşap Saraylar*, İstanbul 2001, s. 100; Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, sy. 4, İstanbul 1958, s. 44-46; Tülay Artan, "Sadullah Paşa Yalısı", *DBİst.A*, VI, 396-397; Hayri Fehmi Yılmaz, "Şerefâbâd Kasrı", a.e., VII, 162-163; M. Baha Tanman, "Divanhâne", *DİA*, IX, 437-444.

A. TARKAN OKÇUOĞLU

SA'DÜ HÜZEYM (Benî Sa'dü Hüzeym)

(بنو سعد هذيم)

Kahtâniler'e mensup bir Arap kabilesi.

Adnân ve Kahtân'dan sonraki dört ana koldan Kudâa'ya mensup on iki kabileden biridir. Sa'dü Hüzeym'in dahil olduğu Kudâa kabilesinin Adnâniler'den mi Kahtâniler'den mi geldiği hususunda nesep âlimleri arasında ihtilâf bulunmaktadır (bk. KUDÂA). Kudâa kabileleri, daha önce Güney Arabistan topraklarında yaşayan diğer Yemen asıllı kabileler gibi zamanla Kuzey Arabistan, Filistin ve Suriye topraklarına göç etti. Bunlardan Sa'dü Hüzeym, Arap yarımadasının kuzeyinde yer alan Vâdilkü-

râ, Hicr ve Cinâb mevkilerine yerleşti ve zamanla bölgedeki Kudâa kabilelerinin en güçlülerinden biri haline geldi. Başlıca alt kolları Benî Uzre, Benî Hâris, Benî Zinne, Benî Selâmân, Benî Muâviye ve Benî Vâil olup bunların en önemlisi Benî Uzre'dir. Câhiliye döneminde Sa'dü Hüzeymliler, diğer bazı Kudâa kabileleri gibi Dûmetül-cendel'de bulunan Ved putuna tapıyordu. Bununla birlikte Bizans'ın siyasî nüfuzu altına girmeleri sebebiyle Hıristiyanlığı kabul etmiş olmaları da muhtemeldir.

Sa'dü Hüzeym kabilesinin Kureyş'le ilişkisi, Mekke şehir devletinin kurucusu ve Hz. Peygamber'in dördüncü dedesi olan Kusay b. Kilâb'a kadar ulaşır. Sa'dü Hüzeym'in ve Benî Uzre'nin reisi Rebîa b. Harâm b. Zinne, Mekke'ye geldiğinde Kureyşli Kilâb b. Mürre'nin dul eşi ve Kusay'ın annesi Fâtıma bint Sa'd ile evlendi, üvey oğlu Kusay'ı da Vâdilkurâ ve Tebûk civarındaki Benî Uzre yurduna götürdü. Burada Fâtıma, Rebîa'dan Rizah adında bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Erişkin çağına geldikten sonra Mekke'ye dönerek Kureyş kabilesi nezdinde seçkin bir yer edinen Kusay, sidâne hizmetini sahlenebilmek için Huzâalılar'a karşı verdiği mücadelede Rizah'ı da yardıma çağırdı. Neticede ondan sağladığı 300 kişilik askerî destekle Mekke'nin idaresini ele geçirdi. Kureyş ile Sa'dü Hüzeym münasebetinin daha sonraki devirlerde devam ettiği görülmektedir. Zemzem Kuyusu'na sahip olma konusunda Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib ile diğer Kureyş soyluları arasında meydana gelen ihtilâfın halli için taraflar Sa'dü Hüzeym kâhinine gitmişlerdi.

Suriye topraklarının Bizans hâkimiyeti altında olması dolayısıyla Sa'dü Hüzeym, bölgede yaşayan diğer Arap kabileleri gibi Mûte Savaşı'nda müslümanların karşısında yer aldı. Hz. Peygamber bu kabilenin yaşadığı topraklara çeşitli zamanlarda askerî birlikler gönderdi. Bunlardan Amr b. Âs kumandasındaki birlik Zâtüsselâsil seriyesinde (8/629) Belf kabilesiyle beraber Benî Uzre'yi etkisiz hale getirdi. Bazı mensuplarının Tebûk Gazvesi sırasında (9/630) Resûl-i Ekrem'in huzuruna gelmesinin ardından Medine'ye bir heyet gönderen Sa'dü Hüzeym kabilesi (Zilhicce 9 / Mart 631), burada müslüman olan ve büyük itibar gören heyetin dönmesinden sonra İslâmiyet'i kabul etti.

Sa'dü Hüzeym 10. (632) yıldan itibaren başlayan ridde hareketlerine katıldı ve Hz. Peygamber'in bu kabileye âmil tayin ettiği Muâviye b. Fülân el-Vâbilî kendisine tâbi olanları da yanına alarak irtidad etti. İsyân

Üsâme b. Zeyd tarafından bastırıldı. Hulefâ-yi Râşidîn döneminde önemli bir rol üstlenmeyen Sa'dü Hüzeym, Hz. Ali – Muâviye b. Ebû Süfyân mücadelesinde Suriye'yi yurt edinen diğer kabileler gibi Muâviye tarafını tuttu. Bu kabileye mensup ünlü kişiler arasında Hz. Hüseyin'e ve Ehl-i beyt'e mersiye yazan Ca'fer b. Sürâka b. Kutbe ile Talk b. Mukanna' b. Binân ve meşhur nesep âlimi Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin kendisinin rivayette bulunduğu Nehâr b. Evs b. Übeyr sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 3-4; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 750-751; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 124, 130-137; IV, 16-17, 272; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 83-84, 270, 329-333; II, 131, 160; Belâzürî, *Ensâb*, I, 18; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 124, 243; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 447-448; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem* (nşr. Cemâl Tulbe), Beyrut 1998, I, 32, 39; III, 24; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 153, 345; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 13; III, 343; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 282, 295; F. McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton 1981, s. 102-103; W. M. Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford 1981, s. 106-108; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü' kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, IV, 248; İhsan en-Nas, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabîyye ensâbühâ ve a'lâmühâ*, Beyrut 1421/2000, II, 764-767, 778; Nadir Özkuyumcu, "Kelb", *DİA*, XXV, 203-204.

ADEM APAK

SAF

(الصَّف)

Namazda cemaatin
yan yana düzgün biçimde
sıralanmasını ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "sıralanmak, dizilmek; sıra, dizi, düzgün çizgi" anlamlarına gelen *saff* kelimesi fıkıhta cemaatle kılınan namazda cemaatin yan yana düzgün biçimde sıralanmasını ve bu şekilde oluşan sırayı ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime ile çoğulları (sâffât, sâffûn) ve aynı kökten türeyen *masfûfe* sözlük anlamlarında kullanılmıştır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "sff" md.). Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tâhâ sûresinin* 64. âyetinde geçen saf kelimesinin mâbed mânâsında kullanılmış olabileceğini söyler. Bu yorum, İslâm'da ve diğer birçok dinde belirli ibadetlerin saf düzeni içinde eda edilmesine dayanır. Hadislerde saf kelimesi ve türevleri sözlük anlamı yanında terim anlamıyla da sıkça geçer (Wensinck, *el-Mu'cem*, "sff" md.).

Fakihlerin çoğunluğuna göre, cemaatle kılınan namazda saf düzenine özen gösterilmesi ve namaza başlamadan önce imamın bu konuda uyarıda bulunması (Müslim, "Şalât", 124, 126) menduptur. Saf-

rın düzgün olmaması halinde namaz kılınanların kalplerinin ilâhî bir ceza olarak birbirinden soğuyacağını ve aralarının açılacağını bildiren hadislerin üslûbunu (Buhârî, "Ezân", 71; Müslim "Şalât", 62; Ebû Dâvûd, "Şalât", 93) ve sahâbenin bu konuda gösterdiği titizliği (Buhârî, "Ezân", 75) dikkate alan Buhârî ve İbn Hazm gibi âlimler namazda safların düzeltilmesinin vâcip olduğu sonucuna varmıştır. İbn Hazm bu vâcibe riayet etmeyen kimsenin namazının bâtil olacağı kanaatindedir (*el-Muhalâ*, IV, 58).

Saf düzeninin sağlanması öncelikle safların tam olarak doldurulmasına bağlıdır. Nitekim Hz. Peygamber, "Ön safı tamamlayın, boşluk kalacaksa arkadaki safta kalın" buyurmuştur (Ebû Dâvûd, "Şalât", 93). Bazı hadislerdeki ifadelerden hareketle (Ebû Dâvûd, "Şalât", 98) ön saflardaki boşlukları doldurmak için arka safları yararak öne geçilebileceği belirtilmiştir. Süyûtî bu konuyu *Besû'l-kef fi itmâmî's-şaf* adlı bir risâlede ele almıştır. Cemaatin muntazam şekilde aynı hizada durması da saf düzeninin gereklerindedir. Bu hususta Resûl-i Ekrem şu uyarıda bulunmuştur: "Saflarınızı düz tutun, omuzlarınızı bir hizaya getirin, boşlukları kapatın, kardeşlerinize yumuşak davranın. Aranıza şeytanın girmesine fırsat verecek açıklık bırakmayın. Safı birleştiren kimseye Allah rahmetini erıştırir, birleştirmeyenden rahmetini keser" (Ebû Dâvûd, "Şalât", 93). Ebû Dâvûd, buradaki yumuşak davranma ifadesini herkesin omuzlarını biraz kısması suretiyle safa katılmak isteyene imkân verilmesi şeklinde açıklamıştır.

Resûl-i Ekrem'in konuya ilişkin uygulama ve açıklamalarından hareketle fıkıh âlimleri imamın arkasında önce yetişkin erkeklerin, sonra çocukların, sonra kadınların yer alacağını belirtmiştir. İmamın arkasında tek kişi namaz kılacaksa imamın sağ tarafında ve onu geçmeyecek şekilde durur; sol tarafında namaza durması âlimlerin çoğunluğuna göre mekruhtur, bazılarına göre ise namazı fâsîd kılan bir davranıştır. Ön saflarda yer bulamayan kimsenin arkada tek başına durmasının hükmü tartışmalıdır. Hz. Peygamber'in safların arkasında tek başına namaz kılan bir adama namazını iade etmesini emrettiği yönündeki rivayete (Ebû Dâvûd, "Şalât", 99; Tirmizî, "Mevâkit", 56) dayanan Nehâî, Vekî b. Cerrâh, İbn Ebû Leylâ ve İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî gibi fakihler bu durumdaki kimsenin namazının fâsîd olduğunu söylemiştir. Mescide girdiği esnada Resûl-i Ekrem rûkûda olduğu için safların gerisinde